

PROF. HABIL. DR. VYTENIS RIMKUS

Šiaulių universitetas

KRYŽIŲ KALNAS XXI AMŽIUJE

XXI amžių Kryžių kalnas pasiekė su didele dramatiška pusanthro šimto metų istorija. Jis išgyveno tylios meditacijos, prievartinės žūties, pasipriešinimo ir pagaliau triumfo laikotarpius. Tačiau ir šiandien Kryžiaus kalnas tebeturi daug problemų. Jos yra dvejopos: pirma – tai išorinis Kryžių kalno egzistavimas, jo materialinė būtis, antra – vidinė, dvasinė Kryžių kalno raida. Vietoj savaiminio, stichinio buvimo ir augimo dabar jau būtinas kalno tvarkymas, priežiūra, administravimas. Tam reikia ir lėšų. Reikšmingas faktorius, pakeitęs Kryžių kalno aplinką, yra pranciškonų vienuolynas, įkurtas popiežiaus Jono Pauliaus II iniciatyva po jo apsilankymo Kryžių kalne 1993 m. Radikali tendencija – visos Kryžių kalno aplinkos modernizavimas. Ši išorinė raida glaudžiai susijusi su vidiniais Kryžių kalno raidos pokyčiais, sakralumo, dvasingumo, kryžiaus kaip krikščionybės ženklo vaizdo ir turinio kaita.

XXI amžių Kryžių kalnas pasiekė su didele dramatiška pusanthro šimto metų istorija. Jis išgyveno tylios meditacijos, prislopintus ir audringus pasipriešinimo, prievartinės žūties ir triumfo laikotarpius. Visa tai jau praeitis, suklosčiusi mitus ir legendas, taip pat ir daugelio žmonių matytus, menamus įvykius, realią, apčiuopiamą kalno dvasią ir buvimą. Atrodo, žinoma daug, bet dar daug kas ir nežinoma. Čia, Kryžių kalne, dar daug paslapčių, dar daug faktų turi būti atskleista, o visuma laukia naujų interpretacijų.

Atrodytų, kad esminės Kryžių kalno problemos jau sutvarkytos, tačiau kad ir kaip keista, problemų kyla vis naujų, kartais pačių netikėčiausių.

Pirmiausia – tai išorinis Kryžių kalno egzistavimas, jo materialinė būtis, tam tikra jo valdymo, reglamentavimo padėtis. Klausimų kyla, ir vis sunkesnių, dėl didėjančio lankytojų skaičiaus ir jų aptarnavimo kultūros. Tuo tikslu buvo įsteigta viešoji įstaiga – Kryžių kalno priežiūros komitetas. Į jį įeina Šiaulių apskrities, rajono ir miesto valdžios atstovai, žinomi visuomenininkai; komiteto pirmininkas – Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis. Šio komiteto iniciatyva buvo surengtas Kryžių kalno ir jo aplinkos tvarkymo projektų konkursas, tų projektų parodos Vilniuje ir Šiauliuose su plačiais aptarimais, premijų skyrimais. Suorganizuota net tarptautinė mokslinė konferencija; tos konferencijos medžiaga išleista atskiru leidiniu. Čia nevardysime daugelio to komiteto posėdžių ir nagrinėtų klausimų, kurių

dalį pavyko išspręsti, o dalis lieka ateičiai. Kaip tik pats gyvenimas pateikė pagrindinę Kryžių kalno problemą: vietoj savaiminio, stichinio buvimo ir augimo, nereikalavusio lėšų (išskyrus asmenines išlaidas – kryžiaus padarymo, atgabenimo kainą), dabar jau būtina tvarkyti, prižiūrėti, administruoti. Reikia prižiūrėti sanitarinius mazgus, švarą, automobilių sustojimo aikštes, apšvietimą, laiptus, taisyti takus, šienauti, saugoti aplinką, jau reikia ir tvarkdarių, nurodančių naujų paminklų statymo vietas ir t.t.

Nuolat iškyla klausimas – kur gauti lėšų. Ne vienas yra pasakęs, kad Kryžių kalnas – mūsų džiaugsmas, bet ir mūsų bėda bei gėda, pirmiausia, žinoma, turint galvoje užsienio piligrimus ir šiaip lankytojus, turistus. Iškyla dar viena problema – tai tam tikras Kryžių kalno komercializavimas, suvenyrų ir devocionalijų apmokestinimas, taip pat būtinumas rinkliavas iš turizmo agentūrų ir net pavienių lankytojų skirti Kryžių kalno reikmėms. Mano nuomone, tai itin abejotinas dalykas, nes tai gali paakenkti pačiai Kryžių kalno ideologijai, aptemdyti jo prasmingumą.

Didelės reikšmės faktorius, pakeitęs Kryžių kalno aplinką, yra įkurtasis pranciškonų vienuolynas, kurio iniciatorius buvo 1993 m. čia apsilankęs popiežius Jonas Pauliaus II. Pagal idėją vienuolynas turėtų tapti to kalno globėju. Šiuo metu jis jau tapo papildomu traukos centru, ypač jaunimo, tačiau paties kalno funkcionavimui jo įtaka tebėra problemiška.

Reikšmingas žingsnis tai, kad Kryžiaus kalno ir jo projektinės aplinkos žemė jau išpirkta. Nuostabus, netikėtas dalykas – savaiminis Kulpės upelio apsisvalymas. O buvo metas, kai juodas kaip smala vanduo ir baisus dvokas fantasmagoriškai konkuravo su Kryžiaus kalnu, o gal tais dramatiškais griovimų metais tai ir buvo vienas iš tragizmo komponentų. Upelis apsisvalė todėl, kad Šiauliuose sustojo veikusios didžiosios gamyklos – mėsos ir pieno kombinatai, „Nuklono“ televizorių, metalo apdirbimo įmonės, daugiausia teršusios upelį.

Dėl išorinės Kryžių kalno raidos visuomenėje, spaudoje kyla ginčų, kuriuos vėlgi galima grupuoti į du polius. Pirmas – tai tradicionalistų požiūris, atmetantis kiekvieną žymesnę planinę invaziją, neigiamai žiūrintis į pranciškonų vienuolyno atsiradimą ir tuo labiau į numatomą moterų vienuolyną ir bažnyčios ar bažnytėlės statybą, į visus pasikeitimus artimoje, bent dviejų kilometrų spindulio aplinkoje. Diskusiją paaštrino Kryžių kalno prieigose pranciškonų nupirkta ir modernizuota sodyba su svetaine lankytojams. Siūloma riboti teritoriją naujų paminklų statybai, reglamentuoti paminklų pobūdį, formą, dydį. Tai, sakyčiau, ekologinis, etnografinis, prigimtinio sakralumo, šventumo ir grynumo požiūris. Mano nuomone, tai romantinio idealizmo požiūris, nes po visų XX a. antrosios pusės transformacijų ir virsmų iš atkampios, lokalinės meditacinės vietos Kryžių kalnas peraugo į pasaulinio žinojimo ir lankymo vietą,

maldininkystė susiliejo su turizmu, atsiskyrėliškumas – su plačiu tarp-tautiniu ir tarpkonfesiniu bendravimu.

Kita radikali tendencija – visos Kryžių kalno aplinkos modernizavimas, sparti bažnyčios statyba, prekybos būstų, kelių įrengimas, muziejaus, užtvankos statymas, o netolimose priegose – ir viešbučiai, kempingai. Po truputį viršų ima ši tendencija.

Man atrodo, kad šioje tendencijų sankirtoje geriausia būtų vidurio linija, požiūrių tolerancija pagal nuostatą – aptarnavimo modernizavimas išsaugant bendrą Kryžiaus kalno siluetą ir aplinkos vaizdą. Būtina sutikti su tuo, kad toks uždaras, tylumos gaubiamas kalnas, lankomas tik vietinių gyventojų ir atsitiktinių pakeleivių, saugantis stabilų vaizdą, jau niekada nebus. Šiandieną čia vyksta kaita – kalnas ne tik plečiasi, bet ir gana sparčiai keičiasi. Visa patirtis rodo, kad Kryžių kalno neįmanoma užkonservuoti, paversti muziejumi, neliečiamu paveldo objektu. Ši išorinės raidos klausimų grupė glaudžiai susijusi ir su vidiniais Kryžių kalno raidos pokyčiais, sakralumo, dvasingumo kaita, kryžiaus kaip krikščionybės ženklo vaizdo ir turinio kaita.

Lietuvoje, lietuvių tautos sąmonėje kryžiaus ženklas patyrė ir išgyveno diametraliai priešingas prasmes. Tiesioginis sąlytis su kryžiuočiais, nuožmūs karai, kryžių pavertę prievartos, nelaisvės simboliu ir tik įvedus krikščionybę per kelis šimtmečius kryžių išaknydinę, suliedinę su senaisiais lietuvių pasaulėjautos ženklais, kai jis, įgijęs hibridinę plastinę raišką, virto nauju lietuvių tautos ir Lietuvos ženklu, okupacijų sąlygomis tapusiu tikėjimo, tylaus pasipriešinimo ir aktyvios išsivadavimo kovos ženklu.

Ant Kryžių kalno tradicinis medinis lietuviškasis kryžius į savo erdvę ir globą priėmė ir akmeninių, metalinių, cementinių pavidalų kryžius, koplytstulpius bei stogastulpius, tiesiog ažuolinius stulpus, skulptūras. Tarp puošnių daugiaaukščių stogastulpių yra ir stačiatikių dvigubų kryžių, ir itin kuklių reformatų kryželių, ir šešiakampių judėjų ženklų, ir islamo atributikos. Jų, tų ženklų, yra per 100 000, o gal ir dvigubai daugiau. Kryžius kaip ženklas, kaip pasaulio modelis, kaip tarpininkas tarp gyvybės ir mirties savo gausa ir įvairove tampa visuotinio išraiška, jis kviečia taikiam gamtos, žmogaus ir Dievo sambūviui.

Kryžių kalnas jau nebėra tik Jurgaičių kaimo, tik Šiaulių apylinkių paminklas. Tai visos Lietuvos ženklas, atveriantis Lietuvą visam pasauliui. Todėl ir rūpinimasis juo nėra vien jo papėdėje gyvenančių kaimo žmonių problema, o visos Lietuvos ir jos valdžios pareiga. Deja, dėmesio bent kol kas čia pasigendama.

Įteikta 2002 m. kovo mėn.

LITERATŪRA

- Bučas J., Kryžių kalnas: reikšmė, panauda, apsauga, *Žiemgala*, 2001/2, p. 10–1
Kryžių kalno istorinė raida ir jo išlikimo problemos: Tarptautinės konferencijos pranešimo medžiaga, 2000.
- Kryžių kalnas: fotografijos albumas*, Šiauliai, 2000.
- Rimkus V., Kryžių kalnas Lietuvos kultūros kontekste, *LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 17, Vilnius, 1999, p. 401–406.
- Smilgys H., Šiauliai, Nordlitauen. Ein Foto- Informationsbuch, Zweite Auflage, Šiauliai: Saulės delta, 1997.

THE HILL OF CROSSES IN THE 21st CENTURY

Summary

The Hill of Crosses came to the 21st century with a large dramatic history of one hundred fifty years. It survived periods of silent meditation, compulsory annihilation, resistance, and triumph. Even today the Hill of Crosses faces many problems, which can be divided into two groups: first – the external existence of the Hill of Crosses, its material state, second – the internal, spiritual development of the Hill of Crosses. In place of the existing spontaneous, disorganized existence and development, order, supervision, administrative endeavors and funds are now essential. An important factor changing the environment of the Hill of Crosses, is the Franciscan monastery, established on the initiative of Pope John Paul II after his visit to the Hill of Crosses. A radical trend is the modernization of the whole environment of the Hill of Crosses. These questions about the external development are closely related to the internal changes in the development of the Hill of Crosses, of spirituality, and of the cross as the symbol of Christianity in pictures and content.

The symbol of the cross experienced and outlived adversative meanings in Lithuania and in the consciousness of the Lithuanian nation. The close contacts with the crusaders and their brutal wars made the cross a symbol of compulsion and captivity. After the introduction of Christianity, several hundred years later had to pass until the cross coalesced with the old Lithuanian signs and world outlook. And after acquiring a hybrid plastic form it became a new sign of the Lithuanian nation and Lithuania, a sign of faith, silent rebellion, and active struggle for liberation during periods of occupation.

In addition to the traditional wooden cross on the Hill of Crosses, there are also crosses of stone, metal, and cement, as well as many small chapel like sculptures. Between flamboyant multi-storied roof-pillars one can also find the double-crosses of Orthodox believers as well as very demure crosses of Protestants, the hexagon signs of the Jews, and symbols of Islam. There are more than 100.000 crosses on the hill.